

ARCHÍV

OBRAZOVÝ ARCHÍV

SVETozÁRA HURBANA VAJANSKÉHO V ZBIERKACH ARCHÍVU LITERATÚRY A UMENIA SNK V MARTINE

Mgr. Ivana Weissová *

V roku 2004 sme v časopise *Knižnica* (roč. 5, č. 1 – 2) publikovali príspevok o politikovi, ideológovi a spisovateľovi Jozefovi Miloslavovi Hurbanovi. Nemenej významnou postavou je jeho syn Svetozár Hurban Vajanský, vlastným menom Svetozár Miloslav Hurban, ideológ a organizátor slovenského národného hnutia, literárny vedec a kritik, básnik, prozaik, publicista. Podrobnejšie o jeho živote a diele písal v tomto časopise aj Augustín Maťovčík v roku 2006 (roč. 7, č. 9).

Zaujímavé úseky zo života Svetozára Hurbana Vajanského sú zachytené aj na fotografiách Oddelenia foto-

dokumentačných pamiatok Archívu literatúry a umenia SNK. Pomerne rozsiahly osobný fond je spracovaný pod signatúrou K 23 a obsahuje množstvo vzácných historických fotografií. Mnohé z nich sa do archívu dostali pri dvoch veľkých akvizíciách v rokoch 1967 a 1973 kúpami od M. Lackovej z Liptovského Mikuláša a E. Režuchovej z Gelnice. Ďalšie zaujímavé fotografie boli získané od Z. Trnovskej z Banskej Bystrice, Ž. Jesenskej z Martina, J. Markova z Bratislavy, A. Hrušovskej z Bratislavy a iných. V roku 1968 pribudla do archívu od pani Jančovej z Bratislavy fotografia fary v Hlbokom.

Evanjelická fara v Hlbokom, rodisko Svetozára Hurbana Vajanského
(foto zo zbierok ALU SNK)

Práve tu, 16. januára 1847, uzrel svetlo sveta malý Svetozár. Táto obec však bola známa aj tým, že v 19. storočí zohrala významnú úlohu v slovenskom kultúrnom a národnopolitickom živote. Uskutočnilo sa tu niekoľko porád štúrovcov a v roku 1843 bol na miestnej fare uzákonený spisovný jazyk. No a o štyri roky neskôr sa práve na

tejto fare narodil Vajanský ako prvé dieťa v rodine Jozefa Miloslava Hurbana a Anny Hurbanovej, rod. Jurkovičovej. Otec Jozef Miloslav Hurban bol už v tom čase jedným z najvýznamnejších slovenských dejateľov a matka Anna bola na tie časy tiež zriedkavou a výnimočnou osobnosťou. Bola to vzdelaná žena, ktorá sa ako jedna z prvých na Slovensku odvážila hrať divadlo a po niekoľkých desaťročiach sa stala i hrdinkou románu spisovateľky Anny Lackovej *Anička Jurkovičová* (1948). Portréty

* Slovenská národná knižnica, Martin
e-mail: ivana.weissova@snk.sk

obidvoch rodičov, ako aj ďalšie fotografie z ich života sú spracované pod signatúrou K 4a.

Vráťme sa však k Svetozárovi Hurbanovi Vajanskému. Aj v jeho fonde je množstvo pozoruhodných portrétov z rôzneho obdobia jeho života. Viaceré z nich pochádzajú z ateliéru Pavla Socháňa v Turčianskom Sv. Martine. Spomenieme napríklad fotografiu označenú signatúrou K 23/4, ktorú vytvoril približne v roku 1890 a vydal v edícii pod názvom *Slovenské album*. Medzi nespracovanými fotografiami je aj Vajanského portrét – pohľadnica vydaná Socháňom, ktorá je o to vzácnejšia, že na prednej strane sa nachádza rukopis Izabely Textorisovej. Cenný Vajanského portrét z ateliéru A. Dentha pochádza z obdobia jeho štúdia v Stendale v Nemecku. Na zadnej strane fotografie je spisovateľovo venovanie k vianočným sviatkom z 22. decembra 1865. Iné fotografie zobrazujú mladého Vajanského ako divadelného ochotníka v úlohe Rinalda Rinaldiniho a v hanáckom kroji z roku 1870. Na zadnej strane tejto fotografie je venovanie jeho snúbenici Ide Dobrovitsovej.

Svetozár Hurban Vajanský
s matkou Annou Hurbanovou, rod. Jurkovičovou
(foto zo zbierok ALU SNK)

Z ateliérov J. Mulača v Prahe, A. Horníka v Turčianskom Sv. Martine a Hódos v Ružomberku pochádzajú ďalšie hodnotné portréty. Typovo prevládajú vizitkové a kabinetné fotografie.

Súčasťou fondu sú aj reprodukcie výtvarne stvárnených portrétov Svetozára Hurbana Vajanského. Pod signatúrou K 23/1 je spracovaná reprodukcia kresby Vojtecha Stašíka zo série podobizní slovenských národovcov vydaná Maticou slovenskou v Turčianskom Sv. Martine pri príležitosti memorandových osláv v roku 1941. Reprodukcie olejomalieb od Karola M. Lehotského (pohľadnica vydaná Maticou slovenskou v albume *Slovenské podobizne*) a Františka Šestáka (1984), reprodukcie kresieb od Jána Vilímka podľa fotografie (približne z roku 1880), Jaroslava Věšína, Dušana Nágela a Dušana Stopiaka (kombinovaná technika z roku 1984) i reprodukcia bronzovej busty od

Fraňa Štefunku z roku 1967 – to všetko sú ďalšie zaujímavé reprodukcie Vajanského portrétov.

Keď už spomíname portrétné fotografie, nesmieme zabudnúť ani na cenné portréty jeho príbuzných, ktoré sa nachádzajú vo vzácnom rodinnom albume Svetozára Hurbana Vajanského a jeho manželky Idy Hurbanovej, rod. Dobrovitsovej. Spracovaný je pod signatúrou AXXIV a do zbierok archívu bol odkúpený od M. Lackovej v roku 1967. Album má celokožený poťah z tmavohnedej kože a je zdobený hlbokým razením a zlátením. Predná doska má v strede reliéf s kvetinovým motívom, stred zadnej strany je pravdepodobne vykrytý aplikáciou novej kože. Chrbát je zdobený slepotlačou. Kovový uzáver z mosadzného kovu je po reštaurátorskom zásahu. Album na 26 stranách obsahuje 104 prekrásnych portrétnych fotografií – predovšetkým vizitiek, ktoré boli vytvorené mnohými slávnymi fotografmi. Patrili k nim E. Kozič, J. Alex. Fink a L. Faust (všetci z Bratislavy), M. Stern (Trenčianske Teplice), Žak a Rachota, J. Mulač a H. Fiedler (všetci z Prahy), J. Gutkaiss, Sztraka a Würsching (obidvaja z Banskej Bystrice), P. Socháň (Turčiansky Sv. Martin), J. Gertinger, C. Kroh, Pokorný a Reuter (všetci z Viedne), ateliér Holzer (Mníchov) a iní. Medzi portrétovanými osobami nájdeme nielen rodičov Svetozára Hurbana Vajanského, ale i Samuela Jurkoviča (otca Anny Jurkovičovej-Hurbanovej), Michala Dobrovitsa (otca Idy Hurbanovej), bratov Idy Hurbanovej, Vajanského súrodencov a ďalších príbuzných.

Svetozár Hurban Vajanský v Stendale
(foto zo zbierok ALU SNK)

Tento skutočne vzácny album, ako aj niekoľko iných fotografií v tomto fonde však už poznačil zub času. Stav papiera naznačuje pretrvávajúci proces starnutia, sprevádzaný vznikom hnedastých škvrn. Prvý raz bol album reštaurovaný v roku 1983 Jánom Padúchom, neskôr, v roku 1996 sa vykonalo jeho mechanické čistenie.

Ďalšiu nevelkú skupinku vo Vajanského osobnom fonde predstavujú rodinné fotografie. Z nich je nesporné najhodnotnejší dagerotyp z roku 1849 zobrazujúci malého, asi dvojročného Svetozára Hurbana Vajanského so svojou matkou. Do zbierok archívu sa dostal v roku 1984 kúpou od T. Strnankovej z Bratislavy. Z ateliéru E. Kozicsa z Bratislavy pochádza originálna svadobná fotografia (vizitka) Vajanského s Idou Dobrovitsovou, s ktorou sa zosobášil 4. mája 1875. Cenná je aj fotografia spisovateľa so svojimi vnučkami Vierou a Máriou Markovičovou od fotografa P. Socháňa, ktorá je označená signatúrou K 23/107. Niekoľko ďalších rodinných záberov vzniklo v priebehu rokov 1901 – 1916, pričom dve z nich vznikli len niekoľko dní pred jeho smrťou v auguste roku 1916. Na týchto fotografiách je Vajanský väčšinou v spoločnosti manželky, svojich detí a vnučienec.

Svadobná fotografia Svetozára Hurbana Vajanského s Idou Dobrovitsovou (foto zo zbierok ALU SNK)

Súčasťou fondu sú aj pútavé zábery fotografov P. Socháňa a D. Schleifera (Bratislava), na ktorých sú zachytené Vajanského deti v detskom a mladom veku – Oľga, Viera a Vladimír.

Nemenej hodnotné sú početné skupinové fotografie, ktoré zobrazujú Svetozára Hurbana s viacerými zaujímavými ľuďmi. Spomenieme snímky, na ktorých sa nachádza s Pavlom Socháňom a bratom Konštantínom Hurbanom pri jahodníckom medokýši v Martine, s Pavlom Mudroňom a slovenskou spoločnosťou takisto v Martine, s ruským slavistom V. I. Lamanským v Petrohrade, ktorému aj venoval román *Na rozhraní*, a tiež so šéfredaktorom *Národných novín* Ambrom Pietorom.

Svetozár Hurban Vajanský s Ambrom Pietorom (foto zo zbierok ALU SNK)

Za politickú publicistiku bol Svetozár Hurban Vajanský viackrát súdený a väznený. Obdobie z väzenia v Segedíne i po jeho prepustení v roku 1894, ktoré trávil u svojho priateľa – maliara Jaroslava Věšína v Mníchove, je takisto zdokumentované na niekoľkých fotografiách. Ako publicista, literát a politik Vajanský veľa cestoval a zúčastňoval sa na rôznych podujatiach doma i v zahraničí. Unikátny ferotyp zo Zjazdu slovenských novinárov v Ľubľane v roku 1907, spracovaný pod signatúrou K 23/144, bol do archívu získaný darom od J. Markova z Bratislavy v roku 1967. Mimochodom, takýchto vzácných ferotypov sa v zbierkach oddelenia nachádza len niekoľko. O to viac si ceníme, že práve jeden z nich zobrazuje aj takú významnú osobnosť, akou bol Svetozár Hurban Vajanský. Ďalšia cenná fotografia z ateliéru V. Bartoně (Uherské Hradište) je zo Zjazdu slovenských novinárov v Uherskom Hradišti, na ktorom sa spisovateľ zúčastnil v roku 1906. Dňa 12. augusta 1908 Vajanský spolu ďalšími slovenskými hosťami navštívil mestský pivovar v Plzni, čo je tiež zachytené na hodnotnom zábere od fotografa A. Durana. V nespracovanom fonde je uložená zaujímavá originálna fotografia, ktorá vznikla v Tisovci. I na tejto fotografii je Svetozár Hurban s niekoľkými známymi osobnosťami – napríklad s kultúrnym pracovníkom a publicistom Ivanom Daxnerom, so Štefanom M. Daxnerom ml., s advokátom a kultúrnym pracovníkom Samom Daxnerom, s verejným činiteľom

a právníkom Ivanom Markovičom, s publicistom a organizátorom školstva Jánom Uramom, s Oľgou Vranou-Vansovou, s Vierou a Boženou Daxnerovými a i. Tento záber je zaujímavý aj tým, že na jeho zadnej strane sa nachádza rukopisný text Oľgy Vranej-Vansovej, chovnice spisovateľky Terézie Vansovej. Píše ho Elene Čičmancovej do Turčianskeho Sv. Martina nielen vo svojom mene, ale i v mene spisovateľky a jej manžela, spisovateľa Jána Vansu a blahoželá jej k zasnúbeniu.

Z roku 1896 pochádza fotografia označená signatúrou K 23/66, ktorá vznikla pri príležitosti návštevy advokáta, hudobného skladateľa Štefana Fajnora zo Senice v Turčianskom Sv. Martine. Na nej je Svetozár Hurban Vajanský zachytený nielen s nimi, ale aj s osvetovým pracovníkom a obchodníkom Samom Gavorom (Janovom), so spisovateľom a publicistom Antonom Bielekom a so spisovateľom a národohospodárom Žigmundom Pauliny-Tóthom.

Svetozár Hurban Vajanský s návštevou národovcov zo Senice
(foto zo zbierok ALU SNK)

V spoločnosti Žigmunda Pauliny-Tótha sa nachádza aj na ďalšej, veľmi peknej fotografii, ktorá vznikla v Príbovcích. Okrem nich sú na fotografii osvetový pracovník a úradník Konštantín Hurban, V. Jurkovič, P. Kompiš, I. Daxner a i. Zaujímavá je aj fotografia, na ktorej je Vajanský s členmi Slovenského spevokolu z Turčianskeho Sv. Martina, v ktorom neúnavne pracoval, na výlete na Oravskom zámku 16. augusta 1896. Výlet je zdokumentovaný na viacerých fotografiách nielen v jeho osobnom fonde, ale i vo fonde mesta Martin, ktorý je uložený pod signatúrou PM 15.

Za zmienku stoja aj fotografie z prvej návštevy českých učiteľov na Slovensku v auguste roku 1896, ďalej z výletu Vajanského so slovenskými národovcami z Martina približne v roku 1865 (na zábere je okrem iných s Máriou Pietrovou), s roľníkmi z Dolného Srnia alebo s priateľmi na stanici v Karlovom Týne – Karlštejne v roku 1903.

V odkazoch sa nachádzajú iné hodnotné skupinové fotografie, ktoré sú spracované napríklad vo fonde miest Praha (Vajanský s členmi slovenskej výpravy na Jubilejnej výstave v Prahe v roku 1908 a záber zo VI. všeslovenského sokolského sletu v Prahe v roku 1912) a Martin (otvorenie Výstavy slovenských výšiviek v roku 1887).

Početné zastúpenie v osobnom fonde Svetozára Hurbana Vajanského majú reprodukcie spisovateľových ru-

kopisných nálezov na verande horváthovského domu v Martine, v ktorom Vajanský žil až do svojej smrti 17. augusta 1916. Ide o rôzne zápisky, poznámky a verše:

„Na Martincov darebákov zle je, zle je.

Majú kosti plne mesto: dážd' sa leje"

(asi z 9. augusta 1899)

„Na svätého Jána v peci oheň blčal..."

„Jesenný vietor už viničom vanie.

Pomysli človeče na umieranie – A vinobranie"

(z 20. septembra 1907)

„Mám ja výborného zaťka

chcel mi priniesť vína..."

„Vo štvrtok 1905. Dňa 23. februára obedovali

sme na verande. V noci bolo 8° pod nulou"

„Dňa tretieho júla Veľká zima bola"

„2. a 3. mája 1904 vonku som písal"

Na fotografiách však môžeme nájsť aj rukopis jeho básne *Výlet* a mnohé iné fragmenty. Niekoľko záberov zachytáva snímanie rukopisov pri búraní domu, ktoré reštauroval Peter Mendel.

Samozrejme, súčasťou zbierky sú aj fotografie samotného horváthovského domu z roku 1965 a tiež domu v Bratislave, v ktorom spisovateľ býval počas svojho advokátskeho pôsobenia.

Svetozár Hurban Vajanský s vnučkami
(foto zo zbierok ALU SNK)

Ďalšia skupinka fotografií sa týka Vajanského pohrebu, ktorý sa konal 20. augusta 1916. Zachytený je smútočný obrad v Evanjelickom kostole v Martine, kde liturgovali Jur Janoška, modlitbu predriekal Ján Štetka, žalm večnosti spieval Ján Jamnický. Po kázni domáceho farára Otta Škrovinu spieval Slovenský spevokol pod vedením J. Meličku. Z kostola sa smútočný sprievod na čele so Slovenským spevokolom, za ním s Priemyselným spolkom, so zastupiteľkami Živeny a ďalšími presúvali ulicami Martina až na Národný cintorín, kde so smútočnou rečou vystúpil Ján Vanovič. Okrem príbuzných sa na pohrebe zúčastnili aj viaceré významné osoby, napríklad Tomáš Garrigue Masaryk, Alica Masaryková, Pavol Országh-Hviezdoslav i publicista a advokát Matúš Dulla. Okrem týchto fotografií nájdeme vo fonde aj náčrt z pohrebu v Evanjelickom kostole v Martine od Blažej Bullu.

Pod signatúrou K 23/78 je spracovaná dvojstránka *Národných novín* z 22. augusta 1916, na ktorej je uverejnená báseň Pavla Országha-Hviezdoslava *U hrobu Svetozára Hurbana Vajanského* a ďalšie články týkajúce sa jeho pohrebu.

Množstvo fotografií zobrazuje z rôznych pohľadov travertínovú mohylu Svetozára Hurbana Vajanského a jeho manželky Idy Hurbanovej, ktorej autorom je architekt Dušan Jurkovič. Nájdeme tu spracovaný aj zaujímavý návrh na Vajanského náhrobný pomník zo Štátnej priemyselnej školy sochárskej a kamenárskej

v Hořicích. V zbierke fotografií sa nachádza i niekoľko záberov pamätného pomníka Svetozára Hurbana Vajanského, ktorý je dielom akademického sochára Františka Uprku z roku 1925. V roku 1926 bol slávnostne odhalený pred druhou budovou Matice slovenskej. Dnes sa pomník nachádza v areáli Slovenského národného literárneho múzea v Martine. Dve snímky zachytávajú Františka Uprku pri dokončovacích prácach na Vajanského soche pred budovou Matice slovenskej. Na počesť tohto významného spisovateľa boli odhalené pamätne tabule s reliéfmi na rodnom dome v Hlbokom a na budove bývalej Právnickej akadémie v Bratislave (autor V. Ihrský). Slávnostné odhalenie druhej z nich sa konalo 8. septembra 1933. Tieto fotografie, ako aj fotografie zo spomienkových podujatí sú tiež súčasťou jeho osobného fondu.

V dňoch 10. a 11. septembra 1991 sa pri príležitosti 75. výročia úmrtia Svetozára Hurbana Vajanského konala v Bratislave konferencia o jeho živote a diele. So svojimi referátmi na nej vystúpili viaceré významné osobnosti kultúrneho života, napríklad Pavol Vongrej, Oskar Čepan, Mária Bátorová, Miloš Kovačka, Cyril Kraus, Michal Gáfrik, Július Mesároš, Michal Potemra, Michal Kocák, Vladimír Petrik, Ivan Kusý a i.

Pri príležitosti 150. výročia Vajanského narodenia sa 15. januára 1997 konala v Senici Celoslovenská konferencia o jeho živote a diele, na ktorej sa zúčastnili takisto mnohí významní odborníci – Terézia Kaššayová, Michal Kocák, Pavol Vongrej, Viera Žemberová, Miloš Kovačka, Imrich Sedlák a i. Účastníci konferencie položili kytice kvetov k pamätnej tabuli Svetozára Hurbana Vajanského na rodnom dome v Hlbokom a navštívili aj Pamätnú izbu Jozefa Miloslava Hurbana, ktorá je situovaná v starej budove školy z konca 19. storočia. Niekoľko fotografií pochádza i z pietneho aktu na Národnom cintoríne v Martine, ktorý sa konal 16. januára 1997.

Na záver nesmieme zabudnúť na poslednú skupinku Vajanského fotografií, ktorá zachytáva jeho pamätne predmety – medailóny a ihlu do viazanky, reprodukcie dvoch diplomov, ktoré mu boli udelené v Sofii, jeho vizitku ako redaktora *Národných novín* a tiež fotografiu z výstavnej montáže z Vajanského diel, v pozadí s busťou od Fraňa Štefunku.

Zo života Svetozára Hurbana Vajanského, tejto výraznej osobnosti slovenskej umeleckej a politickej reprezentácie pôsobiacej v poslednej tretine 19. storočia, sme v príspevku predstavili len niekoľko zaujímavých fotografií. Ostatné sú verejnosti dostupné v Oddelení fotodokumentačných pamiatok Archívu literatúry a umenia SNK.

LITERATÚRA

- Ivan KUSÝ. *Svetozár Hurban Vajanský v obrazoch*. Banská Bystrica: Učebné pomôcky, n. p., 1970.
Slovenský biografický slovník VI. Martin : Matica slovenská, 1994, s. 200 – 204.